

Houtskool

Lisanne Sloots

De houtskooltekening is de meester van alle soorten tekeningen; door de kracht, de transparantie en de zachtheid van toonwaarden en door de helderheid en de diepte die het werken met dit materiaal geeft.

Maxime Lalanne 1827-1886

Het boek 'Houtskool' is een ode aan het oudste tekenmateriaal dat we kennen. Een bevlogen verslag van de zoektocht naar de geschiedenis en het maakproces van houtskool.

Tot in de negentiende eeuw bestonden er veel meer soorten houtskool dan nu, waarvan men precies wist voor welk onderdeel van een tekening men die moest gebruiken. Er werd getekend met lindehoutskool vanwege de zachte toon of men gebruikte 'oliehoutskool' om het uitvegen tegen te gaan. Tegenwoordig is daar weinig meer over bekend en is voornamelijk houtskool van de wilg en soms van de druif in de kunstenaarsmaterialenwinkel verkrijgbaar. Onderzoek van beeldend kunstenaar Lisanne Sloots heeft geleid tot nieuwe 'oude' soorten gestookte houtskool, opgetekend en zichtbaar gemaakt in dit boek.

Het zorgvuldig vormgegeven boek 'Houtskool' is een kleinood, dat leest als een liefdesgeschiedenis. Zowel de illustraties als de afbeeldingen van tekeningen van de auteur werden gemaakt met de eigen gestookte houtskool. Een overzicht van de verschillende houtsoorten, de kleurnuances en hun manier van tekenen komen uitgebreid aan bod. Evenals de praktische kant van het zelf stoken van houtskool.

'Houtskool' is hét boek voor iedereen die meer wil weten over het basale tekenmateriaal, waarmee elke tekenstudent op de academie begint.

Distributie

Stichting Uitgeverij Noord-Holland
Postbus 40, 1520 AA Wormerveer
Bestellen@uitgeverij-noord-holland.nl
www.uitgeverij-noord-holland.nl

Conditie voor de boekhandel

25% korting en bij 5 exemplaren geen verzendkosten.

Technische gegevens

Auteur Lisanne Sloots
Redactie Annelies de Korver, Peter de Graaf
Omvang 64 pagina's
Formaat 170 x 230 mm staand, hardcover
Ontwerp Colette Sloots, Lisanne Sloots
Fotografie Alex Feenstra, drukkerij robstolk
Druk drukkerij robstolk
Bedrukking full color en 2 pms
Bindwijze genaaid gebonden
ISBN 978-90-9032494-4
Prijs € 27.-

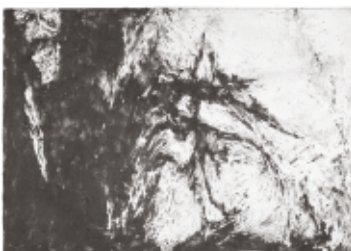

'vergankelijkheid' – 2018, houtskool:plataan op aquarelpapier, 100 x 70 cm

Inhoud

- 7 Een nieuw spoor
- 11 Hoezo houtskool?
- 13 Thuis waar de was hangt
- 15 Een reis door de tijd
- Oudheid
- Middelleeuwen
- Houtskool in de 19de eeuw
- Gros fusain
- Piet Buisson
- Maxime Lalanne
- 23 Verzamelen en stoken
- Stoken van houtskool
- Een ander stookproces
- Hard- en zachthout
- Van hout naar houtskool
- 30 Wijngaardzwart
- 31 Reedsa
- 34 De bomen, de houtskool
- 35 Zwarte populier / *populus nigra*
- 37 Linde / *tilia*
- 39 Kardinaatsmuts / *euonymus*
- 41 Beuk / *fagus sylvatica*
- 43 Iep / *ulmus*
- 45 Olijf / *olea*
- 47 Geschoot houtskool
- 53 Zin en onzin
- 57 Zwart tekenmateriaal
- 61 Dank
- 62 Biografie
- 63 Bronnen
- 64 Colofon

5

201, archeologisch houtskool met bijenwas op doek, 29 x 41,5 cm

Hoezo houtskool?

Van gevonden tot gestookt materiaal

Opgegroeid als stadskind in Amsterdam raakte ik op een gegeven moment geïnteresseerd in de landbouw. Tussen mijn 19de en 24de werkte ik een paar weken of maanden per jaar op een biologische boerderij. Het werken op het land en de ervaring met de cyclus van de seizoenen werden uitgangspunten voor mijn beeldende werk. Later kwam daar het werken op archeologische opgravingen bij, waar ik als beginnend amateur het veldwerk leerde. Herinneringen opgelegd in de grond, afdrücken van het leven, restanten die boven de grond kwamen. Het leverde mij inspiratie voor mijn schilderijen en ik gebruikte de historische aarde als kleurstof voor mijn verf.

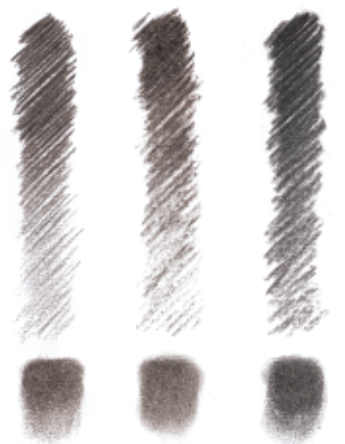
In mijn atelier begon ik te experimenteren met verschillende binders, de lijm tussen de pigmenten. Zo gebruikte ik ei voor temperaverf, Arabische gom voor aquarel en gouache, acrylaatbinders voor acrylverf en witte bijenwas voor encaustiek en krijtjes. Mijn voorkeur ging steeds meer uit naar bijenwas en Arabische gom. Beide zijn natuurlijke binders waarmee ik materiaal kon toevoegen en weer oplossen of wegschrappen, dit in tegenstelling tot de synthetische acrylaatbinder die ervoor zorgde dat de verf gefixeerd zat in een laag plastic.

Voor het multidisciplinaire samenwerkingsproject 'Het verloren land' in Hoor (2004) werkte ik met een groep kunstenaars aan historisch, archeologisch en beeldend onderzoek. Ik nam deel aan een opgraving in een woning in de Gravenstraat, waar een plavuizen huisvloer opgehoogd was met een grijszwarte laag aangestampt materiaal met daarin verbrande resten uit de haard. Dit werd het pigment voor mijn gouacheverf en mijn eerste zwart-wit schilderij was geboren.

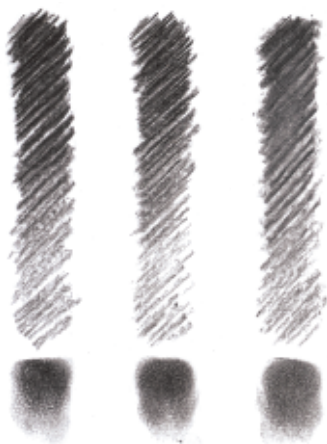
Later kreeg ik van de veldtechnicus van de Archeologische Dienst Hoor een zak met de houtskoolresten uit een 17de-eeuwse smederij, opgegraven in het centrum van Hoor onder het Rode Steen. Houtskool dat geruime tijd onder de grond had gelegen en dat nu als pigment mee naar het atelier ging. Met een oude elektrische koffiemolen, die ik op een rommelmarkt in Frankrijk op de kop had getikt, vervaarde ik de brokken houtskool. Een gerat van metaal op metaal liet me weten dat er nog meer in zat. Handgesmede spijlers waren het resultaat van een kleine privé-opgraving uit de koffiemolen. Het gemalen pigment werd de basis voor een levendige zwartgrijze verf.

De houtskool uit de smederij was genoeg om een flink aantal jaren mee te kunnen werken, maar raakte op. Wat ik daarna in de winkel kocht, bleek wilgenhoutskool. Daarmee kreeg ik een intens en ondoordringbaar zwart. Ik zag minder nuance en

11

PESULIA/OLIEUW VITIS VINIFERA/DRUIF BETULA/BERK

POPULUS NIGRA/ZWARTE POPULIER JUGLANS REGIA/WALNoot PINUS/DEN

2018, houtskool: vleugeloot op museumkarton, 100 x 70 cm

Verzamelen en stoken

In Het handboek van de kunstenaar van Cennino Cennini las ik 'Hoe de beste houtskool te maken. Snij een mooie, droge wilgentak in stukken ter lengte van de palm van je hand. Bind ze met dun koper- of ijzdraad samen tot een bundel. Vul een gloednieuwe kookpan met deze bundels en sluit het deksel af met klei, zo dat er niets uit verdampst. Plaats de pan 's avonds in de oven van de bakkerij nadat het werk gestopt is en lig 's morgens of de stukken houtskool goed gebrand en zwart zijn.'

Een andere methode uit zijn handboek was de afgesloten pan 's avonds in de haard onder het vuur te zetten en dit vuur goed met as te bedekken en te gaan slapen. Wanneer de houtskool goed gebrand was 'bleef' hij hangen' aan de ondergrond, deed het dat niet dan ging de pan opnieuw de oven of het vuur in.

Behalve over de wilg heeft Cennini het ook over het blauwzwart van de druif. Zou ik die toon en nuanceverschillen zelf ook zien wanneer ik houtskool ging stoken van verschillende soorten hout? Om dat uit te zoeken begon ik simpelweg met het snoelen van omgevallen bomen die ik toevallig tegenkwam. Mijn takken kwamen in het begin uit het Amsterdamse Bos, of van bomen langs de route tussen huis en atelier.

De eerste takken die megingen waren die van de zwarte populier (*populus nigra*), de linde (*tilia*), de els (*alnus*) en de paardenkastanje (*hippocastanum*). Daarna volgden er nog veel meer soorten. Soms kwam ik van vakantie terug waarbij een deel van mijn koffer in beslag werd genomen door takken van bomen die we in Nederland niet hebben: de cipres (*cupressus sempervirens*) uit Portugal, of de citroen (*citrus limonia*) en olijf (*olea*) uit Griekenland.

Echte kleurverschillen zag ik bij het tekenen met mijn eigen gestookte houtskool niet. Wel gradatieverschillen in grijs en zwart. Tot ik een bundel amandelhout uit Spanje kreeg die al aan het vermolmen was. Ik had het gebrand op gloeiende kolen in een tanend vuur en misschien wat kort. Wat er nu tevoorschijn

23

Gestookt houtskool

1. **plataan** / *platanus*: droge, geraapte meerjarige takken - zachte, donkere lijn in verschillende gradaties zwart - poedert weinig - lijn bijna niet zichtbaar bij uitwrijven - grijs tot zwart wrijfvlak met donkerbruine ondertoon;
2. **plataan** / *platanus*: droge, geraapte meerjarige takken - lijn van bruin naar zwart, harde delen krassen soms - poedert weinig - zachte lijn bijna niet zichtbaar bij uitwrijven, harde wel - charbon roux (lage temperatuur);
3. **kardinaalsmuts** / *eunonymus*: harde lijn zonder te krassen in dicht grijs tot zwart - poedert vrijwel niet - lijn blijft zichtbaar bij uitwrijven - licht tot donkergrijs wrijfvlak met een bruinige ondertoon;
4. **vleugeloot** / *pterosaria fraxinifolia*: fluwelzachte lijn (ingebrand) tot heldere lijn (onderkant) - brokkelig en poedert veel - is bros - zachte lijn niet zichtbaar bij uitwrijven, heldere wel - intens grijszwart wrijfvlak met grijszwarte ondertoon;
5. **lepe** / *ulmus*: zachte, heldere zowel dunne als brede lijn - poedert vrijwel niet - lijn blijft zichtbaar bij uitwrijven - licht tot donker wrijfvlak met bruine ondertoon;
6. **els** / *alnus*: zachte, heldere lijn, wordt van dun al snel breder, van grijs tot donker zwart - poedert vrijwel niet - lijn blijft zichtbaar bij uitwrijven - grijszwart wrijfvlak met bruine ondertoon;
7. **linde** / *tilia*: dunne of brede lijn, beide grijszwart en open, wordt niet donkerder - poedert veel - lijn blijft zichtbaar bij uitwrijven - grijs wrijfvlak met lichtbruine ondertoon;
8. **linde** / *tilia* (met bast): lijn blijft grijs, maar krast meer dan zonder bast, is onregelmatig hard en zacht - poedert veel - lijn blijft zichtbaar bij uitwrijven - grijs wrijfvlak met lichtbruine ondertoon;
9. **esdoorn** / *acer*: zachte, heldere lijn, zowel dun als dik, van grijs tot diepzwart - poedert weinig tot veel - lijn blijft zichtbaar bij uitwrijven - licht- tot donkergrijs wrijfvlak met grijsbruine ondertoon;
10. **magnolia of beverboom** / *magnolia grandiflora*: dikke meerjarige takken 8-20 mm - zachte, brede lijn (ingebrand), daarna krassige brede lijn - brokkelig en poedert behoorlijk - lijn blijft donker zichtbaar bij uitwrijven - donkergrijs wrijfvlak met bruine ondertoon;
11. **gouden regen** / *Laburnum anagyroides*: harde lijn krast in het papier - geeft slecht zwart af - poedert niet - is bijna niet uit te wrijven tot wrijfvlak;
12. **zwarte populier** / *populus nigra*: zachte, brokkelige lijn, goed zwart - poedert veel - lijn blijft brokkelig zichtbaar bij uitwrijven - koelgrijs wrijfvlak met koele donkergrijze ondertoon - breekt snel (door te hoge temperatuur).

47

2018, houtskool: citroen en olijf op museumkarton, 100 x 70 cm

Olijf olea

Vindplaats: Kantia, Griekenland

Mijn olijvenhoutskool gaf een zachte, koele zwartgrijze tekenlijn. Op sommige plaatsen was het bros waardoor het sneller brak. De gearceerde lijnen begonnen helder en werden al snel zachter en breder. Ik kreeg laag over laag een intens diepzwart, wat ik weet aan het vette hout. Wisselend kwam bij harder drukken een beetje houtskoolpoeder vrij, of was het zacht en bros. Het tekenen, uitwrijven en weer overtekenen leverde een diep en donker, koel zwartgrijs vlak op dat bij flink doorwrijven in de diepte slechts een heel klein beetje bruinig werd.

Ik zag de tekeningen van Renie Spoelstra waarvan me het intense zwart opviel. Alsof het Siberisch krijt was. Alle gradaties tussen licht, grijs en intens zwart waren aanwezig. Zij bleek met cederhoutskool uit Amerika te werken en het verschil met andere houtskool vond ik opvallend. Dat intrigeerde me. En voor mijn eigen stookproces vroeg ik me af welke houtsoorten ook iets van dat vette van het cederhout zouden hebben. Zo kwam ik bij de citroen en olijf in Griekenland. De lessen die ik sinds een aantal jaren in de lente geef in Kantia, vinden plaats te midden van deze bomen en op het strand maken we vuren om houtskool te stoken.

Als vette houtsoort probeer ik naast de olijf ook de citroen (*citrus limonia*) en ik krijg een regelmatige, stevige zwarte lijn. De arceringen zijn helder en zacht en het geeft weinig poeder af. Bij het over elkaar heen tekenen en wrijven wordt het steeds donkerder tot een intens zwart.

Het stevig uitwrijven geeft in de diepte van het zwart een bruinige tint. De toon is iets warmer dan die van de olijf. Ik ervaar het als een prettig tekenmateriaal, dat zowel lichte als diepe donkere, nog steeds uit te gummen vlakken maakt.

45